SANOAT KORXONASI BARQARORLIGINI BAHOLASHDA MOLIYAVIY HOLAT VA UZOQ MUDDATLI RIVOJLANISHNI AJRATISH

Iminova Nargizaxon Akramovna
Muhammad al-Xorazmiy nomidagi Toshkent axborot texnologiyalari universiteti
AKT sohasida iqtisodiyot kafedrasi mudiri, professor

Annotatsiya. Tezisda sanoat korxonasining joriy moliyaviy holati bilan uzoq muddatli rivojlanish salohiyatini bitta tushuncha sifatida baholash oqibatlari ko‘rib chiqiladi. Ikki ufqli baholash yondashuvi taklif etilib, qisqa muddatli to‘lov qobiliyati, rentabellik va qarz yukiga oid ko‘rsatkichlar innovatsiya, aktivlarni yangilash, energiya samaradorligi hamda kadrlar salohiyati mezonlaridan ajratiladi. Yondashuv boshqaruvchilarni bir davrdagi ijobiy moliyaviy natijani korxonaning uzoq muddatli barqaror rivojlanishi deb noto‘g‘ri talqin qilishdan saqlaydi.

Kalit so‘zlar: iqtisodiy barqarorlik, moliyaviy holat, uzoq muddatli rivojlanish, sanoat korxonasi, boshqaruv qarori.

Kirish

Sanoat korxonasining barqarorligi ko‘pincha foyda, likvidlik yoki qarz koeffitsiyenti kabi joriy moliyaviy natijalar orqali ifodalanadi. Bunday ko‘rsatkichlar korxonaning bugungi majburiyatlarini bajarish imkoniyatini ko‘rsatadi, ammo ishlab chiqarish quvvatining eskirishi, texnologik yangilanish sur’ati yoki malakali xodimlarni saqlab qolish qobiliyatini to‘liq yoritmaydi. Shu sababli qisqa muddatdagi moliyaviy muvozanatni uzoq muddatdagi rivojlanish salohiyatidan ajratib tahlil qilish boshqaruv qarorlarining aniqligini oshiradi.

Tezisning maqsadi sanoat korxonasi barqarorligini ikki vaqt ufqida baholash uchun sodda mezonlar tizimini taklif etishdir. Tadqiqotda iqtisodiy barqarorlik, strategik boshqaruv va korporativ natijalarni o‘lchashga oid yondashuvlar mazmuniy tahlil qilindi. Ko‘rsatkichlar boshqaruv savoli, kuzatish davri va qaror turi bo‘yicha guruhlandi.

Ikki ufqli baholash yondashuvi

Joriy moliyaviy holat korxonaning yaqin davrdagi majburiyatlarni bajarish va faoliyatni uzluksiz davom ettirish qobiliyatini anglatadi. Uning asosiy belgilari pul mablag‘i yetarliligi, operatsion natija, qisqa muddatli qarzlarni qoplash va xarajatlar nazoratidir. Uzoq muddatli rivojlanish esa korxonaning bozor, texnologiya va resurs cheklovlariga moslashib, kelgusida qiymat yaratish qobiliyatini ifodalaydi. Bu ufqda aktivlarni yangilash, innovatsiya, energiya tejamkorligi, ekologik ta’sir, inson kapitali va boshqaruv sifati muhim bo‘ladi.

Ikki guruh o‘zaro bog‘liq, lekin ularning harakati doimo bir yo‘nalishda kechmaydi. Masalan, ta’mirlash yoki xodimlarni o‘qitish xarajatlarini qisqartirish joriy davr pul oqimini yaxshilashi mumkin. Shu qaror uzoq muddatda avariya ehtimoli, ishlab chiqarish yo‘qotishi va kadrlar almashinuvini kuchaytiradi. Aksincha, katta modernizatsiya loyihasi yaqin davrda qarz yukini oshirsa ham, kelgusida energiya sarfi va xizmat ko‘rsatish xarajatlarini kamaytirishi mumkin.

1-jadval

Korxona barqarorligini ikki vaqt ufqida baholash

Baholash yo‘nalishi	Qisqa muddatli moliyaviy holat	Uzoq muddatli rivojlanish
Asosiy savol	Korxona yaqin majburiyatlarini bajara oladimi	Korxona kelgusida qiymat yaratish qobiliyatini saqlaydimi
Kuzatish davri	Oy va chorak	Bir yildan besh yilgacha
Tayanch mezonlar	Likvidlik, pul oqimi, rentabellik, qarz qoplamasi	Aktiv yangilanishi, innovatsiya, energiya samaradorligi, kadrlar
Boshqaruv qarori	To‘lov taqvimi, xarajat va aylanma kapital nazorati	Investitsiya, texnologiya, ekologik va kadrlar siyosati
Asosiy xato	Bir davr natijasini doimiy trend deb olish	Strategiyani joriy likvidlikdan uzish

Manba: muallif ishlanmasi.

Amaliy monitoringda ikkala ufq uchun alohida holat belgisi berilishi maqsadga muvofiq. Qisqa muddatli blokda erkin pulning yaqin to‘lovlarga nisbati, operatsion pul oqimi, foiz to‘lovlarini qoplash va muddati o‘tgan majburiyatlar kuzatiladi. Uzoq muddatli blokda asosiy fondlarning yangilanish darajasi, rejalashtirilgan investitsiyalarning bajarilishi, energiya sarfi, yangi texnologiyalar ulushi va xodimlar malakasini oshirish ko‘lami baholanadi. Ushbu natijalarni majburan bitta songa birlashtirish shart emas. Ikki alohida signal qarama-qarshi holatni aniqroq ko‘rsatadi.

Boshqaruv davriyligi ham farqlanishi kerak. Moliyaviy holat bo‘yicha ko‘rsatkichlar oyma-oy yangilanadi va xazina hamda moliya bo‘limi tomonidan nazorat qilinadi. Rivojlanish ko‘rsatkichlari chorak yoki yil yakunida strategik reja bilan solishtiriladi. Kuzatuv kengashi har ikki blokni birgalikda ko‘rib, joriy likvidlikni saqlash uchun qabul qilingan qaror kelgusi quvvatga zarar yetkazmayotganini tekshiradi.

Yondashuv ayniqsa kapital sig‘imi yuqori korxonalarda foydali. Ularda aktivlar uzoq xizmat qiladi, ta’mirlash va modernizatsiya katta mablag‘ talab etadi, tarif yoki bozor daromadi esa xarajat o‘zgarishiga darhol moslashmasligi mumkin. Shunday sharoitda foyda yoki pul ko‘rsatkichining bir davrda yaxshilanishi strategik muammolar hal etilganini bildirmaydi.

Xulosa

Sanoat korxonasi barqarorligini baholashda joriy moliyaviy holat va uzoq muddatli rivojlanish alohida kuzatilishi lozim. Birinchi blok to‘lov qobiliyati va faoliyat uzluksizligini, ikkinchi blok esa kelajakdagi ishlab chiqarish va qiymat yaratish imkoniyatini aks ettiradi. Korxonalarga ikki blok uchun alohida ko‘rsatkichlar ro‘yxatini tasdiqlash, ularning yangilanish davriyligini belgilash va qarama-qarshi signallarni strategik yig‘ilishlarda muhokama qilish tavsiya etiladi. Bu usul joriy natijani haddan tashqari ijobiy talqin qilish xavfini kamaytiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Kaplan R. S., Norton D. P. The Balanced Scorecard - Measures That Drive Performance. Harvard Business Review. 1992. Vol. 70, No. 1. P. 71-79.
2. Porter M. E. Competitive Advantage: Creating and Sustaining Superior Performance. New York: Free Press, 1985.

3. ISO 31000:2018. Risk Management - Guidelines. Geneva: International Organization for Standardization, 2018.
4. IFRS Foundation. IFRS S1 General Requirements for Disclosure of Sustainability-related Financial Information. London, 2023.
5. Iminova N. A. O‘zbekistonda sanoat korxonalarining iqtisodiy barqarorligini oshirishda boshqaruv metodologiyasini takomillashtirish. DSc dissertatsiyasi avtoreferati. Toshkent, 2026.